

Orest Krasiwski

(Gniezno)

**KULTURA A GLOBALIZACJA:
PROBLEMY ZASADNICZE**

Abstract

The article analyzes the influence of globalization on the cultural processes of society, exploring the significance of global culture for self-identification and self-determination, as well as its impact on local national culture. The author investigates the reasons behind glocalisation, also showing the consequences of the spread of mass culture, the transition of the western way of life, values and ideals of the consumption society.

Key words

Globalization, culture, glocalisation, Westernization, acculturation, ethnic status, deterritorialization, homogenization

Główną tendencją współczesnego postępu światowego są wielowymiarowe procesy globalizacji, które rozwijają się w wielu dziedzinach ludzkiego życia i społeczeństwa. Charakteryzują się one umacnianiem wzajemnych relacji, nieustanną integracją rynków, finansów, technologii, rozpowszechnianiem uniwersalnych norm i wartości demokratycznych, sieci informacyjnych, wzrostem przepływu czterech „i”: inwestycji, przemysłu (ang. *industry*), informacji oraz indywiduów¹. W dobie globalizacji pojawiają się nowe zjawiska społeczne i kulturowe, które były znane w czasach historycznych na znacznie mniejszą skalę, a także zupełnie nowe, dotyczące różnych aspektów życia człowieka, w tym kultury, tworzące kulturę globalizacyjną.

Termin „globalizacja kultury” pojawił się w latach 80. ubiegłego wieku jako odzwierciedlenie nowej jakości człowieka w wyniku przyspieszenia integracji narodów do globalnego systemu, związanego z rozwojem nowoczesnych środków komunikacji i stosunków gospodarczych, tworzenia korporacji transnarodowych oraz wpływem mediów. Światowa turystyka, pojawienie się kulturowych hybryd, postmodernistyczna kultura to zjawiska, które pokazują globalne zmiany. Ważnym problemem w tych warunkach jest wewnętrzna motywacja osoby, jej samoidentyfikacja, która jest główną konsekwencją globalizacji.

Jako zjawisko społeczne kultura związana jest z przestrzenią, a niektóre jej struktury i dzieła funkcjonują na obszarach, na których żyją jej twórcy i konsumenci. Każda struktura kulturowa i polityczna, ośrodek lub grupa, które merytorycznie różnią się, doświadczają większego lub mniejszego wzajemnego oddziaływania w procesie komunikacji międzynarodowej, co prowadzi do zmniejszenia i stopniowego zanikania różnic między nimi, aż do wzmocnienia więzi i eliminacji izolacji, a tym samym, do odrębności międzykulturowych. Oznacza to, że globalizacja kulturowa charakteryzuje się konwergencją kultur pomiędzy różnymi narodami i krajami, prowadzi do absorpcji narodowego dziedzictwa kulturowego przez popularne międzynarodowe albo powoduje częściowe zniknięcie lub przekształcenie się w międzynarodowe, co może być traktowane jako utrata tożsamości narodowej. Zdaniem polskiego badacza socjologii kultury M. Golki procesy globalizacyjne prowadzą z jednej strony tak do akulturacji, zacierania wyraźnych cech pewnych kultur, częściowego ukrycia lub zanikania, jak i do ekspansji światowego „kulturowego panoptikum” i tworzenia globalnie powiązanych zasad kreowania kultury, jej rozpowszechniania, promocji i funkcjonowania w stale aktuali-

¹ Kanteri, Pittinsky 1995-1996, s. 2.

zowanych jakościach oraz różnorodności kulturowej². To dotyczy zarówno dawnych procesów globalnych – realizacji idei imperialistycznych, wielkich odkryć geograficznych, kolonizacji, powstania i rozprzestrzeniania się gospodarki kapitalistycznej, najnowszych projektów i programów, jak i współczesnych mechanizmów realizacji polityki globalizacyjnej – działalności korporacji transnarodowych i międzynarodowego przepływu kapitału inwestycyjnego, międzynarodowego transferu technologii, dystrybucji racjonalnych, wydajnych i standardowych produktów i usług, transportu międzynarodowego, a także stałego, wszechstronnego rozwoju sieci mediów elektronicznych.

Biorąc pod uwagę kulturę, zwłaszcza jako sposób życia lub strukturę ukształtowaną przez jakiś czas, w której tworzą się odpowiednie obrazy świata ludzkiego oraz cechy rzeczywistości reprezentowane przez ustalone normy kultury, globalizacja kulturowa prowadzi do zmiany kontekstu (struktury) obrazu, tożsamości, ogólnych przekonań, wartości. Z tego punktu widzenia kulturę można do pewnego stopnia uważać za wskaźnik globalizacji, ponieważ jest bezpośrednio związana ze świadomością i sposobem życia człowieka i społeczeństwa. W wyniku procesów globalizacji w środowisku kulturowym najbardziej wyraźne są zmiany, które jak pisze brytyjski socjolog John Tompkinson, przejawiają się w takich zjawiskach jak etnocentryzm, imperializm kulturowy, westernizacja i deterytorializacja³. Według Tomplinso- na kultura globalna jest przede wszystkim „globalną kulturą kapitalistyczną”, generowaną przez siłę polityczną i ekonomiczną korporacji i ich globalne bogactwo. Działając jako „siła ideologiczna”, określa globalną rzeczywistość kulturową, rozpowszechnia wartości kapitalistycznego sposobu życia, a tym samym determinuje kulturę światową⁴.

Wielu badaczy uważa, że amerykański kapitalizm ma największy wpływ na świecie, stąd globalizacja kulturowa to zjawisko równoważne amerykanizacji, zwłaszcza tak zwanej westernizacji. Amerykańska kultura masowa rozwija się w tak przyspieszonym tempie, że przebija kulturę masową nawet w samej Europie. Amerykanizmy przenikają również języki europejskie. Amerykańska kultura masowa rozpowszechniła się wśród młodzieży europejskiej, szczególnie w krajach Europy Wschodniej i na obszarze postsowieckim. Wszystko to może nieść ze sobą zagrożenie i wywołać opór ze strony lokalnych kultur, a zarazem obawy specjalistów. Znany amerykański socjolog S. Huntington ostrzegł Stany Zjednoczone i Zachód przed koniecznością taktownego

² Golka 2001, s. 78.

³ Tompkinson 2004, s. 81.

⁴ Ibidem.

podejścia do innych narodów w dziedzinie kultury oraz dogłębnego zrozumienia fundamentalnych religijnych i filozoficznych zasad innych cywilizacji⁵.

Kolejnym problemem spowodowanym przez globalizację jest deterytorializacja. Istotą koncepcji deterytorializacji, wynikającej z idei kanadyjskiego filozofa Herberta Marshalla McLuhana, i przedstawionej w badaniach E. Giddensa i D. Harnay'ego, jest idea transformacji relacji między miejscem zamieszkania człowieka a jego kulturowymi, społecznymi praktykami, doświadczeniem i tożsamością i jest kluczowym aspektem transformacji lokalnej (kultury lokalnej, państwa, narodu – wszystkich aspektów i poziomów społeczeństwa lokalnego) w warunkach globalizacji⁶. Według J. Tomplinsona deterytorializacja, nazywana przez niego „kulturą podróżującą”, nie grozi jeszcze utratą lokalności, ponieważ osoba żyjąca na pewnym terytorium jest do niego głęboko przywiązana. Deterytorializacja jest tylko transformacją lokalności w przestrzeni światowej i implikuje istnienie ścisłych związków między kulturą a lokalnością, poprzedzających procesy globalne. Jeśli weźmiemy pod uwagę migrację mieszkańców obszarów wiejskich do dużych miast, spowodowaną koniecznością zapewnienia robotnikami nowo powstających przemysłowych gigantów w miastach, fizycznie oddzieleni od swoich korzeni migranci nie utracili więzi ze swoją etniczną ojczyzną dzięki mediom. Jednocześnie w nowych warunkach stworzyli ośrodki swojej kultury na nowym terytorium. Dlatego też deterytorializacja może być postrzegana nie tylko jako odejście od poprzedniego stanu, w którym doświadczenie kulturowe było ściśle związane z określonym miejscem zamieszkania danej osoby, ale także jako skuteczny sposób na zdobycie doświadczenia kulturowego, które istnieje w świecie globalnym. W tym kontekście deterytorializacja sprzyja modernizacji kultury globalnej, a różne kultury lokalne mają bezpośredni wpływ na tworzenie i rozwój kultury światowej.

Charakterystyczną cechą kultury globalnej jest problem samoidentyfikacji i samostanowienia. Jest to spowodowane rosnącym zainteresowaniem lokalną kulturą narodową, etnicznymi i religijnymi osobliwościami. Według rosyjskiego socjologa M. Pokrowskiego wszystkie produkty kultury globalnej są efektem samoidentyfikacji, a wzrost procesów identyfikacyjnych zachodzi nie tylko na poziomie indywidualnym, ale także w grupie. Są one manifestowane jako cechy etniczne, religijne, społeczne, polityczne itp.⁷

⁵ Huntington 2007.

⁶ Olijnyk 2009, s. 43.

⁷ Pokrowskij 2011, s. 110-112.

Procesem obiektywnym, reakcją na globalizację, w szczególności relacje między partykularyzmem a uniwersalizmem, indywidualnym i ogólnym, lokalnym i ponadlokalnym, do pewnego stopnia konwergencją globalnej i lokalnej kultury, ich związek wzajemny, jest globalizacja⁸. W dyskursie naukowym pojęcie globalizacji zostało wprowadzone przez amerykańsko-brytyjskiego naukowca R. Robertsona w latach 90. XX wieku i zdefiniowane jako „regionalna reakcja na globalizację światową”, która jest wynikiem korelacji globalnego i lokalnego⁹. Neologizm zaproponowany przez autora jest wynikiem połączenia dwóch słów: „globalny” i „lokalny” i oznacza, że globalizacja jest realizowana na poziomie lokalnym i wpływa na kultury lokalne, tak samo jak kultury lokalne oddziałują na procesy globalizacji. „Globalizacja dostosowuje się do lokalizacji, a lokalizacja dostosowuje się do globalizacji”¹⁰, pisze profesor Uniwersytetu w Segedynie J. Takeuchi. Globalizacja nie pojawia się jako napięcie, atak na coś, tylko działa coraz bardziej jako symbioza między globalnym a lokalnym. Wysiłki globalizacji są zawsze skierowane do ściśle określonego miejsca, i w pewnym sensie jest to proces globalizacji¹¹.

Jednak polski socjolog E. Wnuk-Lipiński uważa, że nie wszystkie partykularyzmy są zuniwersalizowane. Tylko minimalna liczba z nich podlega temu procesowi, inne pozostają lokalnymi cechami, niezależnie od postępu globalizacji tylko niewielka część uniwersalizmów jest postrzegana przez środowisko lokalne. Zawartość i opakowanie Coca-Coli są identyczne w Chinach, Bułgarii, Izraelu, na Ukrainie, w Południowej Afryce lub w Boliwii, podobnie jak produkcja McDonald’*sa*, filmy amerykańskie lub produkty muzyczne. Mutacje lokalne ograniczają się głównie do tłumaczenia globalnych nazw i sloganów reklamowych na języki lokalne, ale nie zawsze tak jest. Ponadto poziom globalny z reguły jest ekspansywny, a lokalny – defensywny¹². W tej sytuacji swoisty protekcjonizm lokalnej kultury rozgrywa się zgodnie ze standardami globalizacji i do pewnego stopnia przeciwstawia się globalizacji. Globalizacja może być traktowana jako „swoista reakcja na kosmopoli-

⁸ „Pojęcia «globalny» i «globalizacja» pojawiły się po raz pierwszy w marketingu i opierały się na japońskiej koncepcji «dochakuka», która początkowo oznaczała dostosowanie technologii gospodarstwa do warunków lokalnych. Pojęcia «globalny» i «globalizacja» w marketingu oznaczały sprzedaż i promocję towarów na całym świecie, poprzez specyficzne rynki lokalne, dostosowanie globalnego produktu do każdego konkretnego rynku. Do tego dochodziła bardzo konkretna świadomość, że lokalne i zróżnicowane są lepiej sprzedawane”. Patrz.: Olijnyk 2009.

⁹ Robertson 2003, s. 31-51.

¹⁰ Yuichi 2005, s. 208.

¹¹ Pomieciński 2009.

¹² Wnuk-Lipiński 2005, s. 30.

tyzm”¹³, charakterystyczny dla początkowego etapu globalizacji. Kosmopolici są przekonani, że dzięki globalizacji są w stanie uciec od lokalności, a teraz będąc obywatelami świata, mają możliwość zagłębić się w inne kultury, nie martwiąc się o rozwój własnej.

W przypadku globalizacji charakterystyczne jest to, że ona, po pierwsze, pokazuje przenikanie elementów kultury globalnej w kulturę lokalną. Aby zrozumieć istotę tego procesu, należy przeanalizować przesłanki tego przenikania, biorąc pod uwagę atrakcyjność lokalnej kultury, „konkurencyjność” lokalnych kultur jako „produktów lokalnych” na rynku globalnym. Jednocześnie należy wziąć pod uwagę zarówno zalety, jak i zagrożenia dla lokalnej kultury. Należy zauważyć, że tendencje globalizacyjne korygowane są przez lokalne możliwości, zarówno materialne, jak i racjonalne, w celu dostosowania ich do lokalnych warunków. Wspomniany McDonald’s różni się w odmiennych regionach świata i dostosowuje swoje produkty do lokalnego systemu odżywiania, dyskoteka muzyczna inaczej brzmi w Stanach Zjednoczonych, w krajach arabskich lub wschodnioeuropejskich. Należy również pamiętać, że globalne „przemiany kulturowe” nigdy w pełni nie odzwierciedlają obiektywnych relacji między nosicielami tej kultury a konsumentami na poziomie lokalnym. Ponadto, przeniesienie i rozpowszechnienie obrazów w dużej mierze zależą od doświadczenia, wiedzy i umiejętności ich nosicieli i prowadzą do tworzenia konkurencyjnych wizerunków świata, które oceniane są z innej perspektywy jako fantastyczne i nierealistyczne¹⁴.

Po drugie, globalizacja to funkcjonowanie lokalnych kultur w warunkach globalizacji. Występuje w rosnącej tendencji do atomizacji i separatyzmu wcześniej ustalonych relacji kulturowych, obyczajów, tradycji. Podobne tendencje są konsekwencją systemów administracyjnych, politycznych i gospodarczych. Zagroza to identyfikacji społeczności lokalnej, a w przyszłości – i suwerenności politycznej.

Po trzecie, globalizacja charakteryzuje się wprowadzeniem lokalnej kultury do systemu globalnych związków. Dotyczy to nie tylko kultury jako całości i globalnych elementów kultury, ale także globalizacji „produktów” kultury. Jego konsekwencją jest wzmocnienie pozycji lokalnej kultury. Wdrożenie tego lokalnego układu kultury do systemu stosunków globalnych, niewątpliwie wzmocnia możliwość rozwoju tego układu. Należy zauważyć, że kultura lokalna, która jest wprowadzana do sieci globalnych relacji kulturalnych,

¹³ Kuciński 2011, s. 38.

¹⁴ Kempy 2004, s. 183.

pozostaje zarówno częścią kultury krajowej, jak i nakłada pewne obowiązki wobec innych kultur.

Po czwarte, globalizacja pokazuje, jak globalizacja zmienia kulturę lokalną, zwyczaje, obrzędy, rytuały, zachowania, które poprzednio nadawały ludności swoistości etnograficznej, i które stopniowo znikają, w miarę jak większość społeczeństwa przyswaja nowe standardowe formy życia. Z jednej strony dążenie kultury lokalnej do wielokulturowości jest ważnym elementem postępu i w pewnym stopniu zapewnia bezpieczeństwo i „niby ułatwia komunikację lub kontrolę nad systemem zunifikowanym”, z drugiej strony – „sprawia, że cały system staje się podatny na różne formy zagrożeń”¹⁵.

Podstawą globalizacji jest globalizacja światowej gospodarki, która jest ściśle powiązana z polityką i kulturą, a także jest „procesem liberalizacji i towarzyszącej jej integracji funkcjonujących izolowanych rynków gospodarek narodowych w jednym wewnętrznym zintegrowanym rynku światowym”¹⁶. Jednocześnie globalny kapitalizm próbuje podporządkować sobie i skomercjalizować nie tylko gospodarkę, ale także wszelkie idee, produkty materialne i niematerialne, zwłaszcza telewizję, reklamę, prasę, literaturę, filmy itp. W związku z tym ważnym czynnikiem procesów globalizacyjnych w kulturze, wynikiem „produkcji kulturalnej”, jest ich potencjał komercyjny. W gospodarce rynkowej wszystko, co może przynieść zysk, podlega komercjalizacji. Dlatego na świecie istnieje zapotrzebowanie na nowe zmiany globalizacyjne w dziedzinie kultury, szczególnie w muzyce, literaturze, kinie, telewizji itp.

Ważną rolę w życiu współczesnego społeczeństwa odgrywa konsumpcjonizm (społeczeństwo konsumpcyjne), spowodowany globalizacją, a także kryzys wartości społecznych, przejawiający się luką kulturową pokoleń, zróżnicowaniem społeczno-kulturowym. Konsumpcjonizm jest związany z rozwojem gospodarki i wzrostem produkcji, zmianą jakości stosunków społecznych, tradycji i ma bezpośredni wpływ na kulturalny rozwój społeczeństwa.

Ideologia konsumpcjonizmu została ustanowiona w krajach postkomunistycznych na początku lat 90. ubiegłego wieku, w okresie zmiany paradygmatu społeczno-politycznego i kulturowego rozwoju krajów. Pojawiła się, gdy doszło do ostrej dyskusji na temat dalszych ścieżek i kierunków rozwoju społecznego w okresie kształtowania się nowych norm społecznych, zmiany wartości moralnych. Wszystko to wpłynęło na treść kultury masowej, która z jednej strony charakteryzuje się rozrywkowym charakterem kon-

¹⁵ Wozniak.

¹⁶ Kłodko 2015, 2.

sumpcyjnym, propagandą lekkiego stylu życia i poszukiwaniem przyjemności i komfortu. Z drugiej jednak strony, konsumpcjonizm w kulturze masowej sprzyja integracji i konsolidacji ludzi¹⁷.

Konsumpcjonizm realizuje się w szerzeniu kultury masowej, zachodniego stylu życia, wartości i ideałów społeczeństwa konsumpcyjnego, transferu produktów konsumpcyjnych kultury masowej na grunt krajowy, przyczynia się do homogenizacji (tworząc jednolitą kulturę) lub zmniejszenia różnorodności kulturowej w świecie, do wzmocnienia procesu unifikacji różnorodności kulturowej. Istota unifikacji kulturowej polega na tym, że niektóre osoby lub grupa ludzi odrzucają własną tradycję kulturową i próbują wejść do innej, która wydaje się im bardziej atrakcyjna lub do której są zmuszeni wejść. Jednak z reguły człowiek „nie trafia w odpowiedni kontekst kulturowy, lecz w pewną pośrednią warstwę kulturową, z jej odciętymi formami, językiem i dyskursem”. Taka osoba akceptuje pewien regres, natomiast „podstawowa grupa kulturowa kultury dominującej, do której ona należy, bez względu na wolność, znajduje się w uprzywilejowanej pozycji”¹⁸.

Analizując fenomen telewizji, kina, literatury, można zauważyć proces dublowania projektów kulturalnych, ich powtarzanie w zaktualizowanej formie i tworzenie szeregu analogonów. Najpopularniejsze bestsellery są kopiowane przez innych autorów, a filmowcy powtarzają dzieła zapożyczone. Konsumpcyjne teksty kultury są w ten czy inny sposób analogonem tekstów zachodnich. Charakteryzują się sensacyjnością, seryjnością, treścią rozrywkową i pozytywnym nastawieniem do środowiska. Najbardziej oczywistymi elementami są przedmioty reprezentacji – towary, usługi, opis samych tekstów i niektóre sposoby wyrażania idei konsumpcjonizmu. One są uniwersalne zarówno dla tekstów zachodnich, jak i dla tekstów krajów, do których są kierowane.

W historycznym rozwoju ludzkości globalizacja kulturowa odbywała się na podstawie wartości zachodnich – reformacji, oświecenia, odrodzenia. Na obecnym etapie rozpowszechnił się system wartości, który ma charakter konsumpcyjnego społeczeństwa rozrywkowego, charakteryzującego się z jednej strony poszukiwaniem przyjemności i komfortu oraz pragnieniem udanej kariery, rozwoju osobistego z drugiej. Można skonstatować, że idee konsumpcjonizmu w kulturze masowej dziś przedstawiają ogólne stanowisko w rzeczywistości kulturowej i mają ogromny wpływ na kształtowanie światopoglądu społecznego.

¹⁷ Nowak 2009, s. 20-26.

¹⁸ Łado 2011.

W wyniku ekspansywnych wpływów politycznych i ekonomicznych odbywa się proces homogenizacji. Należy zauważyć, że kultury lokalne, dostrzegając homogenizujący wpływ kultury zachodniej, nie znikają, lecz tworzą własne wzory, zachowując ich podstawę. Według amerykańskiego politologa F. Fukuyamy homogenizacja i zachowanie lokalnych tożsamości kulturowych odbywa się jednocześnie, nawet w obliczu inwazji kultury zachodniej miejscowi inaczej postrzegają proponowaną im obcą kulturę. Rola tradycji narodowych, religijnych, etnicznych w życiu publicznym pozostaje wyraźna, ludzie często koncentrują się na „tradycyjnym sposobie życia”¹⁹.

Konsumpcja światowych marek, towarów i usług, a także rozwój technologii informatycznych w zglobalizowanym świecie niosą ze sobą problem utożsamienia. Identyfikacja służy jako funkcja obronna w celu zachowania i ochrony kultury narodowej, świadomości, tradycji, języka. Współczesny badacz społeczeństwa informacyjnego, profesor Uniwersytetu Kalifornijskiego M. Castells, uważa tożsamość za proces, w którym jednostka identyfikuje się przede wszystkim na podstawie pewnych cech kulturowych właściwych dla tej konkretnej wspólnoty historycznej, z wyłączeniem szerszych powiązań z innymi strukturami społecznymi. W kontekście kształtowania tożsamości osoby M. Castells mówi o potrzebie jej ochrony – izolacji od negatywnych skutków globalizacji i tworzenia warunków w celu przystosowania człowieka do nowych realiów²⁰. To znaczy, że z jednej strony w warunkach napływu nowego systemu wartości, zastępującego tradycyjne ideały kultury, etnos przeciwstawia mu własne wartości i ideały – pamięć historyczną, wierzenia, tradycje, język. W tym przypadku etnos występuje jako wspólnota kulturowa i „bezpieczna przystań” dla zachowania etniczności i wartości etnicznych w homogenizującym się świecie, a tożsamość etnokulturowa odgrywa ważną rolę w umacnianiu i szerzeniu nacjonalizmu i religii. Z drugiej strony chodzi o konieczność dostosowania się do nowych realiów i postrzegania roli kultury w zmieniających się warunkach, gdzie nauka, jako podstawa postępu naukowego i technologicznego, staje się coraz ważniejsza. We współczesnym zglobalizowanym społeczeństwie nauka i wiedza teoretyczna stały się bezpośrednią siłą produkcyjną, dokonuje się synteza elity naukowej, biznesowej i politycznej, a zasady etyczne i motywacyjne są asymilowane przez szerokie warstwy społeczne. Trwa proces tworzenia nowej wspólnoty – „klasy intelektualistów”, a determinacja jej przedstawicieli jest motywacją charaktery-

¹⁹ Fukuyama 2006, s. 180.

²⁰ Castells 2009.

styczną zarówno dla środowiska naukowego, jak i dla elit biznesowych i politycznych²¹. Ponadto należy pamiętać, że sfera duchowa zawsze zapewniała wyższy poziom ludzkiej wolności niż produkcja materialna. Tymczasem we współczesnym społeczeństwie działalność biznesowa sprawiła, że granice państwowe i terytorialne stały się konwencjonalne, a nauka nie przekracza granic państwowych. W dzisiejszych czasach bardzo intensywnie odbywa się proces koncentracji elity naukowej w krajach najbardziej rozwiniętych, gdzie zapewnione są najlepsze warunki dostępu do najnowszych informacji i szerokie możliwości prac eksperymentalnych oraz praktycznego wykorzystania uzyskanych wyników. Właśnie tutaj stworzono najlepsze warunki dla dialogu międzypodmiotowego, komunikacji międzyetnicznej. Pod wpływem tych procesów aktualizowany jest system wartości, ideały wspólnoty kulturowej, adaptacja kultury do nowych realiów cywilizacyjnych.

W ten sposób odbywa się komunikacja międzykulturowa lub współczesny dialog kultur, który jest efektem interakcji przedstawicieli różnych kultur. W tym przypadku doświadczenie społeczno-kulturowe ludzi jest wzbogacające, lub odwrotnie, istnieje niebezpieczeństwo utraty przez różne kultury indywidualności i tożsamości, co może prowadzić do zaostrzenia sprzeczności etnokulturowych. W trakcie komunikacji międzykulturowej powstaje proces wspomnianej już akulturacji, podczas której jeden system kulturowy przejmuje właściwości innego. Podstawą akulturacji jest proces komunikacji, który można uznać za wyjątkowe nabycie zdolności komunikacyjnych dla nowej kultury, a rezultatem akulturacji może być zarówno percepcja nowych elementów kulturowych, jak i odrzucenie nowych wpływów, co prowadzi do ochrony i idealizacji własnej oryginalnej kultury. Główne strategie akulturacji to asymilacja, separacja, marginalizacja i integracja.

Akulturacja może mieć miejsce zarówno w przypadku dobrowolnego przejścia wzorów jednej kultury przez drugą, jak i przy gwałtownej ekspansji kulturowej, która jest rozszerzeniem strefy wpływów kultury dominującej poza początkowymi granicami funkcjonowania lub granicami państwowymi. Ze swojej natury jest to proces głównie jednokierunkowej komunikacji międzykulturowej, ponieważ jest kontrolowany „z zewnątrz”, jest gwałtowny i nie wymaga koordynacji działań i zasad. Obecnie ekspansja kulturowa jest wynikiem ekspansji gospodarczej i politycznej jako efekt wojskowo-politycznej dominacji jednej społeczności nad drugą²². Przy takim podejściu ko-

²¹ Inozemcew 1999.

²² Osypowец 2010.

munikacja międzykulturowa czyni kultury nierównymi, często powodując konflikty międzyetniczne i kulturowe, definiowane jako kolizja podmiotów kulturowych, która z reguły ma charakter tymczasowy i powstaje na poziomie indywidualnym. Istota tego polega na różnicach między przedstawicielami odmiennych kultur, co często prowadzi do nieporozumień i sprzeczności. W tym kontekście może dojść do konfliktu kultur, który przejawia się na poziomie grupy, kształtowany jest na przestrzeni dziesięcioleci i zdeterminowany przez czynniki polityczne i ekonomiczne.

Konstruktywna forma komunikacji międzykulturowej ma miejsce, gdy wpływy wzajemne odbywają się na zasadzie dobrowolności. Przy takich relacjach kultury wzajemnie się wzbogacają, uzupełniając się nawzajem, często nie tylko kulturą materialną, ale także ideami naukowymi i technologicznymi, wartościami i normami życia. Jednocześnie społeczeństwo doświadczające wpływów kulturowych zachowuje swój własny fundament i oryginalność, wzbogacając swoje dziedzictwo przez inną kulturę, zapewniając w ten sposób stabilność i bezpieczeństwo²³.

Tak więc wzmocnienie komunikacji międzykulturowej narodów może w jednym przypadku stać się źródłem pogłębiania konfliktów etniczno-kulturowych, a w drugim – przejawem zbliżenia kultur. Kraje i regiony różnie dostrzegają przepływ kultury zewnętrznej. Jej konsumpcja jako rzeczywistego produktu często staje się zarówno okazją do twórczości kulturowej, zachwycenia i postrzegania, jak i czynnikiem oporu i walki z nią.

Jedną z form komunikacji międzykulturowej jest synteza kultur – unifikacja i wzajemne przenikanie się sfer kulturowych, wartości, norm, rodzajów zachowań, które skutkują jakościowo nową formacją społeczno-kulturową. Każda sfera ludzkiego życia może być postrzegana jako podsystem kultury. Na przykład gospodarka charakteryzuje się historycznie ukształtowanymi normami i wartościami kulturowymi. W tym sensie pojęcie syntezy kulturowej oddaje organiczną jedność duchowości w różnych kierunkach kultury. Synteza kulturowa jest reprodukcją duchowej jedności kultury przy jednoczesnym zachowaniu odmienności jej form. Synteza lub wzajemne przenikanie jako zasada kultury wymaga wzajemnego przenikania sztuki, czyli kultury i życia²⁴. Różnica pomiędzy sztuką a życiem powinna być utrzymana, a jednocześnie stale maleć.

²³ Mjazowa 2008, s. 4.

²⁴ Kozłowski 2001.

Komunikacja międzykulturowa jest źródłem witalności kultury. Jednak tylko w tym przypadku, gdy kultura jest oparta na zasadach korelacji norm, złożoności cech i relacji określonych interpretacji powszechnego sposobu życia. Jednocześnie jedność kulturowa powinna być dobrowolna, a nie wymuszona. Społeczeństwo kulturowe to społeczeństwo oparte na twórczych zasadach, w którym kultura jednoczy gospodarkę, naukę i sztukę.

W komunikacji międzykulturowej istotną rolę odgrywają ludzkie stereotypy, w szczególności etniczne – uproszczone, schematyzowane, emocjonalnie zabarwiony i zrównoważony wizerunek każdej grupy etnicznej, który łatwo można zastosować do wszystkich członków tej grupy²⁵. W życiu codziennym człowiek nieustannie napotyka na wcześniej ustalone wyobrażenia o przedstawicielach innych kultur i narodowości, często nie zdając sobie z tego sprawy. Stosunek do ich indywidualnych i zbiorowych osobliwości determinowany jest przekonaniem, przypisywanymi całej grupie społecznej przez pewne cechy charakteru lub zachowania, nazywanymi stereotypami.

Powstawanie stereotypów przebiega w obiektywnych warunkach życia ludzi, którzy charakteryzują się wielokrotnym powtarzaniem monotonicznych sytuacji życiowych i konsolidacją informacji o jednorodnych zjawiskach, faktach i ludziach w postaci stabilnych, doskonałych formacji. Utrwalone stereotypy zachowują kulturowe doświadczenie ludzi, odzwierciedlają ogólne i powtarzalne w ich codziennym życiu, poprzez stereotypy odbywa się postrzeganie siebie nawzajem. Ponadto nie są one stabilne, z czasem przekształcają się, odzwierciedlając zmiany w stereotypach. W konfrontacji z inną kulturą człowiek przejawia naturalną tendencję do postrzegania jej z punktu widzenia istniejącej, właściwej jego środowisku²⁶. Nikt nie jest w stanie w pełni stworzyć obiektywnego spojrzenia lub akceptować wiele nowych szczegółów otaczającego świata. Pod tym względem skłonność do klasyfikowania nieznanych zjawisk obcej kultury w ramach istniejących kategorii jest naturalną cechą człowieka.

Stereotypy prowadzą do stworzenia pozytywnego wizerunku i wzorów tożsamości własnej kultury. W wyniku stereotypizacji odbywa się porównanie kultury obcej i własnej, a zatem podejmuje się próbę ochrony wartości i tradycji własnej grupy. Pod tym względem stereotypy są „mechanizmem ochronnym, który służy zachowaniu pozytywnej tożsamości własnej grupy kulturowej”²⁷. Takie zróżnicowanie wiąże się z pojęciem grupowego fawory-

²⁵ Ten 2007, s. 93.

²⁶ Hruszewickaja, Popkow i Sadochin 2002, s. 218.

²⁷ Ibidem.

zowania, czyli formowaniem u przedstawicieli grupy etnicznej bardziej pozytywnego wizerunku własnej kultury w porównaniu z kulturami innych grup. Negatywne stereotypy przypisywane są „obcemu” w celu utrzymania pozytywnego wizerunku siebie w kontraście.

Procesy globalizacyjne zachodzące w środowisku kulturowym zaostrzają problem zachowania kultury etnicznej, spostrzega się głębszą wewnętrzną spójność grupy etnicznej, która ocenia różnice etniczne bezpośrednio wpływające na kształtowanie się statusu etnicznego – produktu świadomości grupowej, który jest postrzegany i interpretowany przez człowieka i zdeteminowany przez system subiektywnych ocen i obiektywnych wskaźników. Jest on ważnym elementem dobrobytu społecznego, który bezpośrednio wpływa na poczucie ograniczeń narodowych²⁸. Rosyjski politolog M. Sawwa uważa, że najważniejszym elementem subiektywnym statusu etnicznego jest wewnętrzna spójność grupy i zachowanie jej kultury etnicznej, która jest układem współrzędnych, w którym oceniane są różnice etniczne mające bezpośredni wpływ na potencjał konfliktogenny statusu etnicznego. Poziom następstwa kultury etnicznej, po pierwsze, determinuje samoocenę jej przedstawicieli i postawę kontaktujących grup etnicznych. Po drugie, jest to czynnik zwiększający etniczną solidarność, określający jednostajność zachowania, w tym podczas konfliktu, który aktywnie przejawia się, gdy w grupie etnicznej powstaje elita i przeważa pragnienie do pełnej realizacji praw narodowych i monopolistycznej pozycji własnej elity w sferze politycznej. Poziom solidarności etnicznej (spójność grupowa) ma również bezpośredni wpływ na poziom konfrontacji nie tylko z niektórymi innymi zespołami, ale także z innymi grupami w ogóle²⁹. Od poziomu etnicznej solidarności zależy faworyzowanie grupowe, które ma wysoki potencjał konfliktowy w przypadku, gdy istniejąca kultura jest kwestionowana przez każdą inną grupę, co powoduje rywalizację grupową. Solidarność etniczna zależy bezpośrednio od poziomu zagrożenia kultury etnicznej, a także przyczynia się do wzrostu konfliktu między grupami etnicznymi.

Analiza złożonych procesów globalizacji jako jednej z najbardziej wyraźnych cech współczesnego etapu rozwoju społecznego, nie tylko w polityce, ekonomii, prawie, ale także w takich dziedzinach jak sztuka, edukacja, nauka, często wiąże się ze skonstatowaniem negatywnego wpływu na kulturę. Jednocześnie globalizacja pozwala, aby różne kultury stały się bardziej znane, aby

²⁸ Makowska 2010, s. 90.

²⁹ Sawwa 1997, s. 45.

mogły wyjść poza ograniczenia etniczne i narodowe. W ten sposób realizowana jest zasada pluralizmu kultur. Dzięki technologiom informacyjnym zwiększa się ilość informacji otrzymywanej przez osobę, co prowadzi do poszerzenia światopoglądu, wzbogacenia wiedzy o innych kulturach. Jednocześnie rozwijają się nurty regresywne (separatyzm, regionalizm, radykalny fanatyzm i nacjonalizm) w społeczeństwie, które generują globalne katastrofy społeczne i gospodarcze dotykające różne regiony i kraje. Dlatego badanie wpływu procesów globalizacyjnych na człowieka i społeczeństwo oraz na ludzkość jako całość jest rozwojowym kierunkiem nauki.

CULTURE AND GLOBALIZATION – ESSENTIAL PROBLEMS

Summary

The globalization culture is a reflection of a new quality of the human, as a result of accelerated integration of nations into a world system. This is due to the expansion of modern vehicles and economic ties, the formation of transnational corporations and the influence of the media. World tourism, postmodern culture – all these are phenomena that demonstrate global changes in modern society. As a result of globalization processes provoked in the cultural environment, the changes in such phenomena as ethnocentrism, cultural imperialism, Westernization and deterritorialization are the most striking. Global culture is a “global capitalist culture” that is generated by the political and economic power of corporations and their global wealth. Character of the sign of global culture is the problem of self-identification and self-determination. This problem is caused by growing interest in local national culture, ethnic and religious peculiarities. Glocalisation is an objective process, a response to globalization, associated with the convergence of global and local cultures. A characteristic of glocalisation is that it shows the growth of elements of global culture in the local. Glocalisation is the functioning of local cultures in the conditions of globalization, showing how globalization transforms local cultures and assimilates new forms of life. Under the influence of these processes, the system of values, ideals of the cultural community is updated. The adaptation of culture to new civilization realities is realized. There is an intercultural communication, or a modern dialogue of cultures which is carried out as a result of interaction between representatives of different cultures. In the process of intercultural communication, the process of acculturation occurs, during which one cultural system takes over the properties of another. The process of acculturation can be considered as a kind

of acquisition of communicative abilities for a new culture, and the result of acculturation can be both the perception of new cultural elements and the rejection of new influences, leading to protection and idealization of one's own original culture.

Globalization processes in the cultural environment magnify the problem of preserving ethnic culture, formation of ethnic status which, being the most important component of social well-being, directly affects the sense of national limitations.

Bibliografia

- Castells M. 2009, *The Rise of the Network Society: The information Age: Economy, Society, and Culture*, II, Cambridge, MA-Oxford 2009.
- Fukujama F. 2006, *Silnoje hosudarstwo: Uprawlenie i mirowoj poriadok w XXI w*, Moskwa.
- Golka M. 2001, *Kultura w przestrzeni globalnej*, [w:] Z. Blok (red.), *Spoleczne problemy globalizacji*, Poznań, s.78.
- Hlebova N.I. 2012, *Wplyw hlobalizacyjnych procesiw na etnokulturni identycznosti w suczasnomu wymiri* [online]. EENU [dostęp: 2015-11-01]. Dostępny w Internecie: <<http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/9839/1/hlebova.pdf>>.
- Hruszewickaja T.H., Popkow W.D. i Sadochin A.P. 2002, *Osnowy meżkulturnoj kommunikacii*, Moskwa.
- Huntington S. 2007, *Zitknennja cywilizacij i zmina switowoho poriadku* [online]. Polityslovo [dostęp: 2007-04-07]. Dostępny w Internecie: <<https://polityslovo.wordpress.com/першоджерела/с-хантінгтон/>>.
- Inozemcew W.L. 1999, *Nauka, licznosc i obszczestwo w postindustrialnoj diejstwitelnosti* [online]. Astronet [dostęp: 2015-11-01]. Dostępny w Internecie: <<http://vivovoco.astronet.ru/VV/PAPERS/ECCE/ETHICS/INOZEM.HTM>>.
- Kanter R.M., Pittinsky N.L. 1995-1996, *Globalization: New Word for Social Iniquity*, [w:] *Berkeley Journal of Sociology*, 40.
- Kempny M.2004, *Wspolnota i polityka tozsamosci jako sposoby organizacii kulturowej róznorodnosti – o potrzebie nowej topiki teorii spolecznej w dobie globalizacji*, [w:] M. Jacyna, A. Jawłowska, M. Kempny (red.), *Kultura w czasach globalizacji*, Warszawa.
- Kołodko G. 2005, *Świat między kryzysami – refleksje na marginesie książki N. Roubiniego i S. Mihma. Ekonomia kryzysu*, *Ekonomista*, 2.
- Kozłowski P. 2001, *Kulturnyj syntezy. Nowaja filofoskaja encyklopedia 1-4*, red. W.S. Stepin, Moskwa.
- Kuciński K. 2001, *Glokalizacja jako indygenizacja globalizacji*, *Rocznik Żyrardowski*, 9.
- Łado N.W. 2011, *Hlobalizacja i kultura: toczky dotyku* [online]. KYMU [dostęp: 2013-03-25]. Dostępny w Internecie: <<http://www.kymu.edu.ua/vmv/v/09/10.htm>>.
- Makowska D.2010, *Teoretyczni zasady wydlennja subiektywnych aspektiw etnicznoho statusu jak czynnika rehionalnych etnopolitycznych konfliktiw*, *Naukowi zapysky IPIEND* 3.
- Mjazowa I.Ju. 2008, *Mizkulturna komunikacija: zmist, sutnist ta osoblywosti projawu (socialno-filofosfskij analiz)*. Awtoref. dys. nauk. stupenia kand. filof. nauk, Kyjiw.
- Nowak M.W. 2009, *Reprezentacija ideofohii potreblenija w kulturnych projektach sowremennosti*, *Naucznyje wiadomosti BelHU, Belhorod*, 10, *Filofofija. Socioflohija. Prawo*.
- Olijnyk O. 2009. *Konceptualizacija hlobalizaciji: metodofohiczni aspekty*, *Humanitarnyj wiskyk ZDIA38*.
- Osyrowec H. i Sadowska N. 2000, *Kultura i diałoh kultur w koneksti hlobalizacii*, *Schid* 3.
- Pokrowskij N. 2000, *Neizbieznosc strannoho mira: wkluczenije Rossii w hlobalnoje soobsczestwo*, *Żurnał sociofohii i socialnoj antropofohii* 3.
- Pomieczński A. 2009, *Kultura i historia* 16/2009.

- Robertson R. 2003, Globalization or glocalization? [w:] Robertson R., White K.E. (red.), Globalisation. Critical concept in sociology, III, London.
- Sawwa M.W. 1997, Etničeskij status: konflikt ołohičeskij analiz socialnoho fenomena, Krasnodar.
- Takeuchi Y. 2005, Glocalization, [w:] R.W. Caves (red), Encyclopedia of The City, London-New York.
- Ten J.P. 2007, Kulturołohija i mezkulturnaja komunikacija, Rostov n/D.
- Tomplinson J. 2004. Globalazation and culture, Cambridge.
- Wnuk-Lipiński E. 2005. Świat międzyepoki. Globalizacja, demokracja, państwo narodowe, Kraków.
- Wozniak T., Hlobalizacija jak wyklykludstwu [online]. Nezałežnyj kulturołohičnyj časopys «Ji» [dostęp: 2016-10-18]. Dostępny w Internecie: <<http://www.ji.lviv.ua/n19text/vozn-gl.htm>>.
- Žukockaja Z.R., Kowalowa L.Je. 2011, Hlobalizacija i jej owlijanije na kulturnyje procesy, Uspiechi sowremennoho jestjestwoznanija 1.